

**Krister Björklund
Olavi Koivukangas**

Toim.

Suomalaiset Euroopassa

Suomalaisen siirtolaisuuden historia

Osa 6

Siirtolaisuusinstituutti
Turku 2008

Siirtolaisuusinstituutti

Eerikinkatu 34
20100 Turku

Puh. 02–2840 440
Fax 02–2333 460

Internet: www.migrationinstitute.fi

ISBN 978–951–9266–94–7

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 2008

Suomalaisen siirtolaisuuden historia

- I Reino Kero: **Suureen Länteen** – Siirtolaisuus Suomesta Pohjois-Amerikkaan
- II Reino Kero: **Suomalaisina Pohjois-Amerikassa** – Siirtolaiselämää Yhdysvalloissa ja Kanadassa
- III Jouni Korkiasaari ja Kari Tarkiainen: **Suomalaiset Ruotsissa**
- IV Olavi Koivukangas: **Kaukomaiden kaipuu** – Suomalaiset Afrikassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Latinalaisessa Amerikassa
- V Max Engman: **Suureen Itään** – Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa
- VI Krister Björklund ja Olavi Koivukangas (toim.): **Suomalaiset Euroopassa**

Toimituskunta

Akateemikko *Olavi Granö* (puheenjohtaja)

Johtaja *Olavi Koivukangas* (päätoimittaja)

Ministeri *Jaakko Numminen*

Professori *Pertti Pesonen* († 2005)

Professori *Tom Sandlund*

Päätoimittaja: *Olavi Koivukangas*

Toimittaja: *Krister Björklund*

Taitto: *Jouni Korkiasaari* ja *Kirsi Sainio*

Kansi: *Jussi Jäppinen Ky*, Jyväskylä

Kannen kuva: *Kirsi Tevilä*

Takakannen kuva: Lontoosta vuonna 1905 Suomeen lähetetty postikortti
(Siirtolaisuusinstituutin arkisto)

Kannen kirje (tausta): Merimiehen kirje Lontoosta puolisolleen Turkuun
vuonna 1862 (Siirtolaisuusinstituutin arkisto)

Kirjoittajat

Marjut Anttonen

FT, dosentti (Joensuun yliopisto, Jyväskylän yliopisto)

Marjatta Bell

FM, historioitsija

Lontoo

Krister Björklund

Pol.mag, tutkija

Siirtolaisuusinstituutti

Johanna Järvinen-Tassopoulos

VTT, erikoistutkija

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)

Antti Karisto

VTT, professori

Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos

Olavi Koivukangas

FT, Ph.D., professori

Siirtolaisuusinstituutin johtaja

Jouni Korkiasaari

KTL, tietopalvelupäällikkö

Siirtolaisuusinstituutti

Anu Leppälä

FM

Jukka Mäki († 2006)

Matti Porre

YTM, tiedottaja

Outi Tuomi-Nikula

FT, kulttuuriperinnön professori

Turun yliopisto

Tuire Valomaa

FM, kirjastonhoitaja

Ritva Viertola-Cavallari

VTM, toimittaja, tutkija

Marche, Italia

Sisällysluettelo

Esipuhe	7
Johdanto	9
Yleiskatsaus	14
Norja	25
Tanska	60
Islanti	88
Viro	93
Latvia ja Liettua	117
Britannia	126
Irlanti.....	179
Benelux-maat	186
Ranska	209
Saksa.....	250
Sveitsi	311
Itävalta	352
Unkari	367
Itä-Eurooppa.....	388
Italia	411
Espanja.....	457
Portugali	479
Kreikka	492
Suomalaisen siirtolaisuuden koko kuva	516
Viitteet ja lähteet	523
Henkilöhakemisto	588

Krister Björklund

Johdanto

■ Suomi on historiallisesti ollut eurooppalaisen yhtenäiskulttuurin rajamaa, mutta se ei kuitenkaan ole ollut eristyksissä eurooppalaisen sivilisaation keskuksista. Suomalaisia on matkustanut ja asettunut eri puolille Eurooppaa ammoisista ajoista saakka, ensin hakemassa oppia, tekemässä kauppaa ja käymässä sotaa ja nykyaikana siirtolaisina samalla tavalla kuin muuallekin maailmaan. Tämä kirja kertoo heistä.

Ennen itsenäisyyttä Suomi nivoutui Eurooppaan ensin Ruotsin ja sitten Venäjän kautta. Suomalainen muuttoliike näihin maihin on poikennut luonteeltaan muuhun Eurooppaan kohdistuneesta siirtolaisuudesta. ”Suomalaisen siirtolaisuuden” aiemmin julkaistut osat ”Suomalaiset Ruotsissa” ja ”Suureen Itään” käsittelevät muutto- liikkeitä näihin entisiin emämaihin.

Suomalaisten matkustelu ja asettuminen eri puolille Eurooppaa ennen toista maailmansotaa kosketti eniten yläluokkaa ja kulttuurieliittiä, siksi muuttoliikettä ei voida käsitellä erillään kulttuurisiteistä. Siirtolaisuus käsitteen tavanomaisessa merkityksessä sai vauhtia vasta 1960-luvulla.

Meri oli suomalaisille tärkein yhteysväylä ulkomaille rautateiden aikaan saakka, ja sitä kautta eurooppalainen kulttuuri myös tuli Suomeen. Ensin Baltian kautta ja myöhemmin länsislaaviselta alueelta. Ruotsalaisten ekspansio Etelä-Suomeen ja kristinuskon leviäminen 800–1300 toi alueen eurooppalaiseen kulttuuripiiriin. Tämä side vahvistui hansakauppiaiden tulon myötä 1300-luvulla, jolloin saksalainen kulttuuri sai jalansijan. Tähän aikaan Suomen alue tarkoitti Lounais-Suomea, joka pohjoisessa rajoittui Pohjanmaahan kun taas itäinen Suomi oli Novgorodin vaikutuksen alainen. Pähkinäsaaren rauha 1323 piirsi rajan itään, mutta Suomea sanan nykyisessä merkityksessä ei silloin vielä ollut; kahtiajako jatkui voimakkaana 1800-luvulle saakka, läntinen osa suuntautui Tukholmaan ja itäinen osa Venäjään.

Kirkollinen organisaatio vakiintui Suomessa Turun piispanistuimen alaisuudessa ja satoi Suomen yleiseurooppalaiseen kristilliseen kulttuuripiiriin. Matkat Avignoniin tai Roomaan sekä opintomatkat Euroopan yliopistoihin tukivat Suomen eurooppalaistumista. Dokumentoitua tietoa suomalaisten yhteyksistä eurooppalaiseen kulttuuriin ja siihen liittyvästä matkustamisesta Suomen alueen ulkopuolelle löytyy jo 1200-luvulta. Katolisen kauden aikana Suomen ja muun Euroopan välille kehittyi siten kanssakäyntiä sekä kulttuurisella että kaupallisella pohjalla kirkon, kaupan ja opiskelun kautta.

Ennen kuin Kööpenhaminan ja Uppsalan yliopistot perustettiin 1470-luvulla, suomalaiset hakivat oppia Saksasta, Ranskasta ja Italiasta. Pariisin ja Prahan yliopistoissa tiedetään olleen suomalaisia opiskelijoita jo 1300-luvun alussa. Keskiaikaisista yliopistoista Pariisi oli suomalaisille ehdottomasti tärkein 1400-luvun lopulle saakka. Sieltä hakivat oppinsa useimmat keskiajan

piispat ja pappismiehet. Kun Pohjois-Saksaan perustettiin yliopistoja, suomalaisten ei enää tarvinnut matkustaa kaukaisempiin opinahjoihin oppia saamaan.

Uskonpuhdistus 1500-luvulla katkaisi vanhat kirkolliset yhteydet Roomaan, ja suomalaisten matkustelu harveni. Vuosina 1518–1530 ei ole tiedossa yhtäkään suomalaista opiskelijaa ulkomaisissa yliopistoissa. Kun yhteydet ulkomaailmaan vakiintuivat uskonpuhdistuksen jälkeen, opiskelu ulkomailla jatkui. Vuonna 1528 Turun piispaksi valittu Martti Skytte lähetti korkeampiin kirkollisiin virkoihin valmistuvia opiskelijoita Wittenbergiin. Wittenbergin kävijöistä kasvoi se pappispolvi, joka varsinaisesti pani uskonpuhdistuksen Suomessa toimeen. Kuuluisin heistä on Mikael Agricola.

Ruotsin suurvaltakausi vei myös suomalaisia sotimaan Pohjois- ja Keski-Eurooppaan. Tämä katkaisi suomalaisten opiskelun saksalaisissa yliopistoissa miltei täysin. Sodankäynnissä kulttuurit törmäivät mutta myös vaikuttavat toisiinsa. Moni sotaretkiin osallistunut asettui Keski-Eurooppaan ja sodasta hengissä selvinneiden mukana tuli kulttuurivaikutteita Suomeen.

Yläluokan matkustelu Euroopassa ei täysin tyrehtynyt 1600-luvulla, laaja valtakunta jopa mahdollisti sen eri tavalla kuin ennen. Ruotsalaisia aatelisia, joukossa myös suomalaisia, kävi Italiassa asti. Siirtolaisuuttakin oli, mutta se suuntautui lähialueille, Värmlannin suomalaismetsiin, Venäjälle ja Inkerinmaalle.

Sotien ja 1690-luvun nälkävuosien jälkeen olot olivat Suomessa huonot, mutta rauhan tultua maanviljelys ja muut elinkeinot elpyivät nopeasti. Vuonna 1721 Suomen väkiluku oli n. 390 000, mutta 1800-luvun alussa jo yli 900 000. Muutto Ruotsin valtakunnan sisällä yltyi, etenkin rannikkokaupungeissa. Suomalaisia opiskelijoita ja tut-

kijoita suuntasi taas Euroopan eri yliopistoihin, varsinkin Saksaan. Aateliset ja sivistyneistö ryhtyivät taas tekemään ”Grand Tour” matkoja, usein kohteenaan Italia. Carl von Linné ja monet muut ajan oppineet innoittivat tutkijoita matkusteluun ja tieteelliseen havainnointiin.

Napoleonin sotien seurauksena Suomesta tuli Venäjän suuriruhtinaskunta ja maa sai maantieteellisesti määritellyt rajat. Kalevala toi Suomen eurooppalaiseen tietoisuuteen, ja Suomen kansallisaate haki vaikutteita eri puolilta Eurooppaa. Saksa oli keskeisessä asemassa, sieltä tuotiin tiedettä, tekniikka ja kulttuuria. J.V. Snellman kuvaili matkapäiväkirjoissaan Saksaa, Sveitsiä ja Itävaltaa, maiden yhteiskuntaa, tiedettä ja kulttuuria, ja otti niistä oppia sovellettavaksi Suomen oloihin.

Suomen asema Venäjän suuriruhtinaskuntana muutti kulttuurista suuntautumista 1800-luvun loppua kohti; Pietarin seurapiireistä ranskalaisen kulttuurin ihailu levisi Suomeen, Italian ja Saksan kulttuurinen vetovoima väheni Pariisin merkityksen kasvaessa. Vaikka Venäjä pyrki rajoittamaan alamaistensa matkustelua, ettei ”vaarallisia” aatteita leviäisi valtakuntaan, taiteilijat, kirjailijat ja tutkijat matkustelivat Euroopan eri metropoleissa, solmivat suhteita ja keräsivät vaikutteita. Akseli Gallen-Kallela, Albert Edelfelt, Jean Sibelius, Hugo Simberg, Pekka Halonen, Juhani Aho ja monet muut kiersivät ahkerasti Eurooppaa. Kansallisuusaate innoitti kielitieteilijöitä ja kulttuurieliittiä suomalais-ugrilaisuuden lähteille, ja kiinnostus Unkariin ja Viroon oli heijastusta sekä nationalismista että romantiikasta. Yläluokka viljeli henkilökohtaisia suhteita yli rajojen, myös avioliittositeitä solmittiin suomalaisten ja muiden eurooppalaisten välillä. Eurooppalaiset kulttuurimatkailijat ryhtyivät 1800-luvulla yhä enemmän etsiytymään maalaukselli-

siin matkakohteisiin tunnettujen reittien ulkopuolelle. Vähitellen irtauduttiin akateemisista matkustusperinteistä.

Tavallinen kansa sen sijaan alkoi 1800-luvun loppupuolella lähteä suurin joukoin siirtolaisiksi Pohjois-Amerikkaan. Muutto- liike oli siten yhteiskunnallisesti kahtiajakautunut – kärjistetysti sanoen Amerikkaan ei hyväosaisia juuri lähtenyt eikä vähäosaisempia Eurooppaan. Merimiehet muodostivat tosin poikkeuksen; heille Euroopan satamakaupungit olivat tuttuja ja moniin niistä oli perustettu suomalaisia merimieskirkkoja. Kirkoista tulikin ensimmäisiä suomalaisyhteisöjen henkisiä tukikohtia, joiden toiminta ei rajoittunut vain merimiehiin.

Ensimmäinen maailmansota katkaisi yhteydet ulkomaailmaan ja tärkeisiin Saksan yliopistoihin muutamaksi vuodeksi, mutta saksalaisen kulttuuritradition voima Suomessa oli edelleen suuri. Akateemiselle eliitille yhteydet Saksan yliopistoihin ja tutkijoihin olivat tärkeitä, joten pian sodan jälkeen nämä solmittiin uudestaan. Saksasta oli tullut latinan väistyessä tieteen kansainvälinen kieli Suomessa. Kansan piirissä saksalainen kulttuuri ei ollut niin vahvassa asemassa, muiden kulttuurien vaikutus oli voimakas, varsinkin englanninkielisten maiden – olihan Amerikka siirtolaisuuden vuoksi paljon tutumpi kuin Eurooppa. Vielä vuoden 1919 koulujärjestyksessä saksa vahvistettiin tärkeimmäksi vieraaksi kieleksi itsenäisen Suomen oppikouluille, mikä sinetöi Suomen virallisen kulttuurisen orientoitumisen.

1920-luvun kulttuuripoliittiseksi vaihtajaksi nousi Tulenkantajat-ryhmä. Siihen kuuluneet Mika Waltari, Olavi Paavolainen, Katri Vala, Elina Vaara ja monet muut pitivät itseään maailmankansalaisina ja halusivat uudistaa sisäänlämpiävää suomalaista kulttuuria. Uusi sukupolvi ryhtyi uudistamaan kirjallista elämää isku-

lauseenaan Elmer Diktoniuksen muotoilema ”Ikkunat auki Eurooppaan”. He kuitenkin unohtivat, että vuosisadan vaihteen kulttuurimatkailijat olivat sen jo tehneet. 1920-luvun Suomi nykyaikaistui nopeasti ja otti osansa uusista eurooppalaisista virtauksista.

Suomen suuntautuminen länteen tähän aikaan liittyi loitontamisyrikkymyksiin Neuvostoliitosta. Natsismia kohti kulkevaan Saksaan viljeltiin suhteita kuten ennenkin, sekä virallisella että henkilökohtaisella tasolla. Muuttoliike jatkui samankaltaisena kuin ennen sotaa, Pohjois-Amerikka ja Ruotsi olivat massamuuton kohteina.

Heti toisen maailmasodan jälkeen Suomesta oli vaikeaa muuttaa ulkomaille. Jopa valuutan saaminen oli hankalaa sodanjälkeisinä pulavuosina. Kun siirtolaisuus taas tuli mahdolliseksi, osa sotaa käyneestä sukupolvesta seurasi vanhempien jälkiä ulkomaille ja muutti Kanadaan, osa vieläkin kauemmaksi Australiaan, mutta useimmat emigrantit suuntasivat Ruotsiin. Kun suuret ikäluokat alkoivat tulla aikuisikään, läheskään kaikille ei riittänyt työtä ja toimeentuloa Suomesta, joten työvoimaa kaipaava Ruotsi oli luonnollisin vaihtoehto. Tämä ikäluokka oli kuitenkin saanut paremman koulutuksen kuin edellinen, ja halu nähdä maailmaa oli suuri. Siksi muutkin kuin perinteiset siirtolaisuuden kohdemaat herättivät kiinnostusta.

Pienet suomalaisyhteisöt ympäri Euroopan huomasivat 1960-luvulla yllätykseksen jääneensä vähemmistön vähemmistöksi kun nuoria muutti Saksaan, Britanniaan, Sveitsiin ja muihin maihin opiskelemaan, töihin ja avioliittoon. Saksa oli Eurooppaan muuttavien suosiossa, koska saksan kielen asema koulun kieliopetuksessa oli niin vahva, vuoteen 1972 asti se oli tärkein ulkomainen kieli. Samasta syystä saksankielinen osa Sveitsiä veti puoleen-

sa nuoria. Sotienjälkeinen Sveitsi oli ainoa maa joka pystyi vaalimaan saksankielistä kulttuuria; Saksa oli luhistunut ja Itävallan tilanne oli kaoottinen. Sveitsi korvasi väliaikaisesti Saksan muuttokohteena.

Eurooppaan muutto poikkesi Ruotsiin muutosta monessa suhteessa; muuttajilla oli parempi koulutus, ylivoimaisesti suurin osa heistä oli naisia, ja muutto oli usein kaksivaiheinen: ensin maaseudulta suurempiin kaupunkeihin, varsinkin Helsinkiin, ja sieltä edelleen ulkomaille. Huomatavan usein päädyttiin johonkin Euroopan maahan sattumien summana. Kun matkustelu yleistyi 1960-luvulla moni tapasi tulevan elämäkumppaninsa ulkomaille ja jäi sille tielleen. Halu nähdä maailmaa vei paljon nuoria naisia au-paireiksi ja sen jälkeen opiskelemaan. Suurin yksittäinen ryhmä koostui terveydenhuoltoalan ammattilaisista. Saksassa, Sveitsissä, Englannissa ja Norjassa oli (ja on vieläkin) puutetta sairaanhoitajista, ja kun 1970-luvulla heidän työmarkkinatilanteensa Suomessa oli huono, moni päätti etsiä onnean ulkomailta missä palkat olivat paremmat.

Sopeutumisessa auttoi myös Suomen hyvä maine. Sotien aikana ja heti jatkosodan päättymisen jälkeen Suomi oli saanut runsaasti sympatiaa ja aineellista apua Euroopan eri maista. Monesti tämän avun taustalla oli ulkomaille avioitunut suomalainen, jonka puoliso oli perustanut Suomiystävyysseuran ja saanut muita mukaan. Vähitellen näihin liittyi yhä enemmän maassa asuvia suomalaisia ja toiminta laajeni. Perustettiin Suomi-kouluja, tanhuryhmiä, kuoroja, pesäpalloseuroja ym. ja organisoitiin halpoja lentoja Suomeen.

1990-luvulla, varsinkin Suomen liittyttyä Euroopan Unioniin 1995, muuton luonne muuttui. Suomalaisia yrityksiä hakeutui yhä enemmän Euroopan markkinoille kun mahdollisuudet paranivat. Eri alojen ammattilai-

sia suomalaisten ja kansainvälisten yritysten palveluksessa (ns. Nokia-siirtolaiset) muutti Euroopan eri maihin kasvavin joukoin. Siten muodostui kolme euroopansuomalaisten ryhmää: vanhat siirtolaiset, eli ennen sotia ja 1950-luvulla muuttaneet, suurten ikäluokkien siirtolaiset, jotka muuttivat pääasiassa 1960–1980-luvuilla, sekä 1990-luvun jälkeen muuttaneet uudet siirtolaiset. Kaksi ensimmäistä ryhmää ovat siirtolaisia sanan varsinaisessa merkityksessä, he ovat jo juurtuneet asuinmaahansa, eivätkä todennäköisesti enää palaa Suomeen asumaan. Uudet siirtolaiset ovat heterogeeninen joukko ja suuri osa heistä on asunut monessa eri maassa säilyttäen juurensa Suomessa, minne yleensä aikovat palata.

Oman lukunsa muodostavat Välimeren maihin, erityisesti Espanjaan ja Portugaliin muuttaneet eläkeläiset. Suurin osa heistä on muuttolintuja, jotka viettävät talvet etelässä ja palaavat Suomeen kesäisin. Heidän elämänsä ulkomailla kuuluu useimmiten muiden suomalaisten seurassa, eivätkä he integroidu samalla tavalla kuin työssäkäyvät ja ulkomaille avioituneet.

Nyt ovat vilkkaimman muuttokauden euroopansiirtolaisten lapset tulossa aikuisikään. Suurimmalla osalla heistä on suomalainen äiti ja ulkomainen isä. On tavallista, että heillä on ainakin jonkinasteinen suomen kielen taito. He ovat viettäneet lomia Suomessa vanhempiensa kanssa ja vaalivat juuriaan. Suomeen he eivät mitään todennäköisimmin tule muuttamaan. Perhesiteet pitävät ulkomaille avioituneet suomalaiset asuinmaassaan, vaikka moni haaveilee eläkepäivistä Suomessa. Suomalaisuus on vakaasti juurtunut Eurooppaan, mutta nähtäväksi jää mikä sen tulevaisuus on. Maantieteellinen etäisyys Suomeen vaikeuttaa suomalaisen kulttuurin säilymistä tulevaisuudessa, internetistä ja hyvistä lentoyhteyksistä huolimatta. Tämä näkyy jo nyt suomalaisten seurojen jäsenmäärän ja harrastusryhmien kirjon vähenemisenä. Valopilkuna ovat kuitenkin Suomi-koulut, joiden oppilasmäärä joissakin maissa on jopa lisääntynyt uusien muuttajien myötä.

Marjatta Bell

Britannia

■ Brittein saarten suomalaisyhteisön historia alkaa viimeistään 1700-luvun alussa, kun suomalaisia pakolaisia saapui Lontooseen Suuren Pohjansodan aikana. Sen juuret ja jatkokehitys ovat kuitenkin perustuneet ennen kaikkea maiden välisen kaupan ja merenkulkuun, joka alkoi 1600-luvun alkupuolella Tanskan myöntettyä Ruotsin valtakunnan asukkaille oikeuden viedä omia tavaroitaan tullitta Juutinrauman läpi. Kun Pohjanmaan rannikkokaupungit saivat v. 1765 oikeudet ulkomaankaupan harjoittamiseen, suomalaisten oma kauppamerenkulku Brittein saarille alkoi kasvaa merkittävästi. Suomalaislaivat ryhtyivät myös ansaitsemaan rahdinpurjehduksella kuljettaen hamppua Baltian maista Brittein saarille. Esim. Oulun ulkomaankaupan pääkohde 1800-luvun alussa oli Englanti, ja sieltä oululaisten laivat kuljettivat rahtia myös Välimeren satamiin.¹

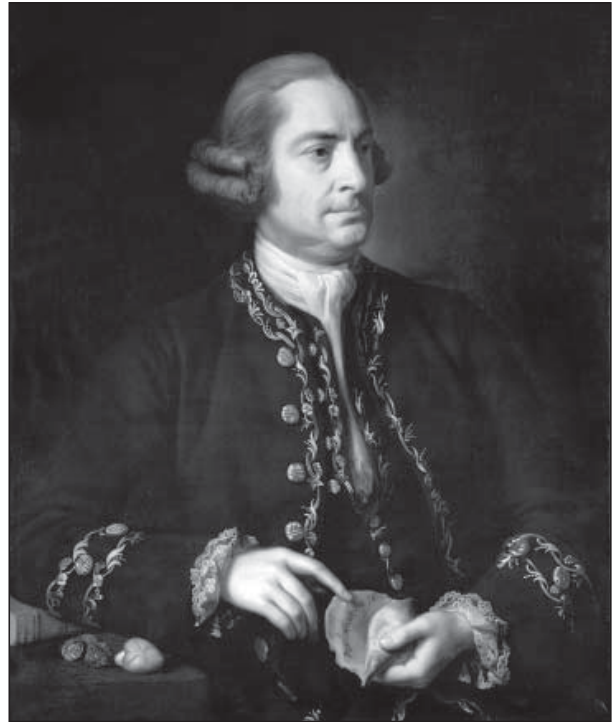
Mutta jo 1600-luvun alusta lähtien oli havaittavissa myös toinen tärkeä tekijä, halu hankkia ammatillista tietoa ja taitoa saari-
valtakunnasta. Sen sijaan kolmas muuttomotiivi, kielitaidon parantaminen yleistyi

vasta 1900-luvulla, kun englannin kielestä tuli merkittävä maailmansotien vaikutuksesta.

Ensimmäiset Britannian suomalaiset: pakolaisia, merimiehiä ja kauppiaita

Britanniassa suomalaisten asioita hoiti 1880-luvulle asti Lontoon ruotsalainen kirkko, joka oli perustettu v. 1710. Sen perustajajäseniin kuului myös Suomesta saapuneita pakolaisia, kuten Turussa asunut ruotsalaissyntyinen Carl Brander (1681–1745) ja vaimonsa Margaret, joka oli turkulaisen Spiekerin kauppahuoneen tytär.² Vuodesta 1712 lähtien Lontoossa asui vakinaisesti myös viimeksimainittu veli John Spieker (1685–1775). Langokset vaurastuivat kauppiaina ja pankkiireina siinä määrin, että Brander pystyi ostamaan tontin ruotsalais-suomalaisen siirtokunnan omaa Ulrika Eleonoran kirkkoa varten ja Spieker – jota vielä vuonna 1960 pidettiin kaikkien aikojen rikkaimpana Britanniassa koskaan eläneenä ”ruotsalaisena”³ – testamenttasi aikanaan merkittävän summan Turun kaupungin sairaalan, köyhien ja orpojen hyväksi.⁴ Branderit ja Spieker osallistuivat aktiivisesti kirkkonsa toimintaan aina 1770-luvulle asti, ja v. 1768 sen paimeneksi saapui suomalainen, Pyhäjoelta kotoisin ollut maisteri Aaron Matthesius.⁵

Carl ja Margaret Branderin pojasta Gustaf Branderista (1720–87) tuli myös varakas liikemies. Hän oli sekä Englannin pankin että British Museumin johtokunnan jäsen ja lisäksi Britannian tärkeimmän tieteellisen seuran, Royal Societyn, jäsen,⁶ ja siten Lontoossa käyneiden suomalaisten arvokas yhteyshenkilö. Mainetta saavutti myös turkulainen Herman Dietrich Spöring, entinen lääketieteen opiskelija, joka työskenteli 1750-luvun lopulta lähtien Lontoossa

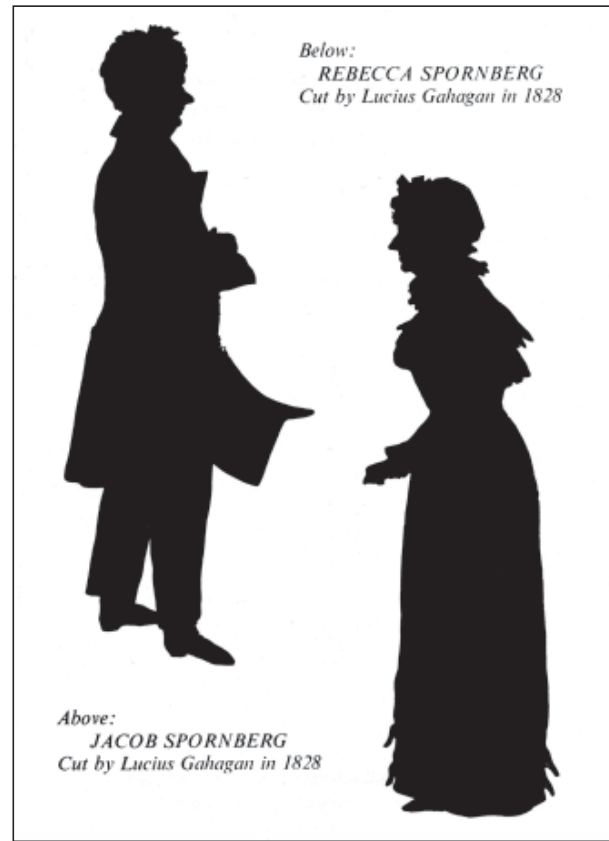
Gustav Brander (1720-1787), oli suurliikemies ja luonnontieteilijä, jonka vanhemmat olivat saapuneet Turusta isonvihan aikana. Nathaniel Dancen 1770-luvulla maalaamassa muotokuvassa Brander pitää kädessään simpukkaa, ja pöydällä on kolikoita ja fossiileja. ”Collectio Brander” – upeasti kuvitettu luettelo fossiilikoelmista, jotka hän oli lahjoittanut hiljattain perustetulle British Museumille – on edelleen tutkijoiden käyttämä hakuteos. – Kuva: The Natural History Museum, London.

kelloseppänä ja toimi sihteerinä, laitteiden korjaajana ja taiteilijana vv. 1768–71 kapteeni Cookin retkellä Australiaan.⁷ Lontoon ulkopuolella, muodikkaassa Bathin kylpyläkaupungissa, kuuluisuutta saavutti perniöläinen Jacob Spornberg, tukholmalaisen Elias Martinin oppilas, joka maalasi siellä miniatyyreja vv. 1790–1830.⁸ Mahdollisesti Englantiin saapuneiden joukossa oli ensimmäinen suomalainen au-pairkin. Rääkyläläinen piika Charlotta Sjöberg muutti nimittäin Tukholmasta Englantiin v. 1815, mutta ilmestyi takaisin Ruotsiin jo parin vuoden kuluttua.⁹

Valtaosa Britannian 1700- ja 1800-luvun alun suomalaisista on ilmeisesti kuitenkin ollut merimiehiä. Osa heistä oli saapunut Suomen ja ”Länsimeren” väliä kulkevilla suomalaislaivoilla, minkä lisäksi hollantilaiset ja englantilaiset alukset olivat työllistäneet suomalaisia jo 1600-luvun lopulta alkaen.¹⁰ Näin myös joitakin suomalaisia merenkulkijoita oli jäänyt pysyvästi Lontooseen. Turkulainen timpuri Elias Westman eli ”sokea Elias” kuoli siellä 65-vuotiaana v. 1745, ja turkulainen merimies Erik Lindholm 66 vuoden iässä v. 1785. 1790-luvulta lähtien Lontoossa asuivat mm. Vöyrissä syntynyt merimies Jacob Wörgren (k. 1846) ja satamamies Johan Blomgren Helsingistä (k. 1859).¹¹

Napoleonin sotien aikaan Britannian suomalaisten merimiesten määrä kasvoi melkoisesti, sillä v. 1814 peräti noin tuhat suomalaista purjehti brittiläisillä. Siuntiolainen merimies Erasmus Andersson asui Lontoossa vuodesta 1806 (k. 1835), porilainen laivakokki Jacob Nyman saapui v. 1816 ja pietarsaarelainen kauppalaivan kapteeni Carl Gustaf Hamilton v. 1819 (k. 1842). Suomen joutuminen Venäjän vallan alle saattoi myös lisätä joidenkin muuttohalukkuutta, sillä loviisalainen Elias Carl Unonius toimi Lontoossa kauppiana v. 1809 alkaen ja Viaporissa syntynyt Gustaf Daniel Kjellberg ainakin vuosina 1839–41. Lontoon suomalaisten joukossa oli myös ainakin yksi säätyläinen, vapaaherra Carl af Wetterstedt, joka asui siellä elämänsä viimeiset vuodet 1827–53. Lisäksi yhteisöön kuului puolisoita ja lapsia, sillä monet merimiehet olivat menneet naimisiin englantilaisten naisten kanssa.¹²

Suomalaisia merimiehiä sijoittui myös muihin satamakaupunkeihin. Karjaalainen perämies Gustaf Magnus Dangren purjehti 18 vuotta Liverpoolista käsin, mutta vietti Lontoossa elämänsä viimeiset vuodet

Perniössä kasvanut Jacob Spornberg oli Jane Austenin aikalainen. Hän maalasi Bathin kaupungissa miniatyyreja muotitietoisille kylpylävieraille vv. 1790–1830. Hänen englantilainen vaimonsa puolestaan erikoistui naisten muotiluomusten ompelemiseen. – Kuva: McKechnie 1971.

1836–47. Samoin turkulainen takilamies Johan Engblom saapui Britanniaan v. 1808, mutta asui vasta vuodesta 1815 Lontoossa missä hän kuoli v. 1856.¹³ Liverpoolin ohella suomalaisia saattoi asua myös esim. Hullissa, joka oli tärkeä Pohjanmeren satamakaupunki jo 1700-luvun lopulla.¹⁴

Tietotaidon hakijoita Suomen Turusta ja muualtakin

Merenkulkijoiden ohella Iso-Britannia alkoi 1800-luvun alussa kiinnostaa myös suomalaisia yrittäjiä. Turun Akatemian apteek-

kari Johan Jacob Julin oleskeli Napoleonin sotien päättymisen jälkeen Englannissa vv. 1815–16 ja uudelleen vv. 1820–21 tutustukseen paikan päällä teollisen vallankumouksen luomiin uusiin mahdollisuuksiin.¹⁵

On varsin luonnollista, että ensimmäinen 1800-luvun suomalaisista tietotaitoa hakeneista yrittäjistä oli kotoisin Turusta, joka oli vanhastaan Englannin tuntemuksen keskus. Tuleva Turun hovioikeuden presidentti Jöns Kurck oli ulottanut ulkomaanmatkansa vv. 1607–13 myös Englantiin, ja 30-vuotisen sodan raivotessa Saksassa yhä useammat suomalaisetkin kävivät Leidenin ja Pariisin yliopisto-opintojen lisäksi Brittein saarilla, missä he tutustuivat hoviin ja parlamentin toimintaan. Gustav Kristerinpoika Horn oppi siellä puolentoista vuoden aikana englannin kielenkin, vaikka totesi että ”sitä pidettiin yleisesti hyödyttömänä, koska sille ei ollut lainkaan käyttöä Englannin ulkopuolella.” Ensimmäisenä ammatillista tietotaitoa haki kenties Erik Henrikinpoika Fleming, joka tutustui v. 1641 kaivostoimintaan eri puolilla Englantia, ja tapasi myös vuorityöstä vastaavan ministerin.¹⁶ Juhana Gezelius nuorempi puolestaan saattoi olla ensimmäinen suomalainen jatko-opiskelija, sillä vv. 1671–72 hän perehtyi yhteensä puolitoista vuotta eksegeetiikkaan Oxfordissa ja Cambridgessa.¹⁷ Samoin Turun Akatemian professori Pehr Kalm tutustui v. 1748 noin puolen vuoden ajan englantilaiseen puutarhanhoitoon ja maatalouteen ennen Amerikan matkaansa, ja pyrki levittämään oppilaidensa kautta englantilaisia maanviljelysinnovaatioita Suomen maa-seudulle.¹⁸

Viimeistään v. 1816 Englannista olikin tullut niin merkittävä kohdemaana suomalaisten silmissä, että Turun Akatemiasa toimi myös englannin kielen opettaja, lehtori Hultin, jonka yksityisoppilaana oli

Henrik Borgström, kauppa-apulainen Helsingistä.¹⁹

Borgströmin lähti v. 1818 liikematkalle Liverpooliin ja jäi sinne kolmeksi vuodeksi toimien Joseph Leigh & Co -yhtiön ruotsinkielisenä kirjeenvaihtajana.²⁰ Samana vuonna sinne saapui myös Peter Malm, pietarsaarelaisen Malmin kauppahuoneen perillinen, harjoittelemaan yli kahdeksi vuodeksi Peter Sörenson, Son & Co -yhtiössä. Viipurilaisen Hackmanin kauppahuoneen tuleva johtaja, Johan Friedrich Hackman perehtyi v. 1822 puutavarakauppaan Lontoossa, Hullissa ja Liverpoolissa.

Näiden nuorten miesten luomat kontaktit luonnollisesti lujittivat maitten välisiä yhteyksiä, jotka alkoivat muutenkin vilkastua varsinkin 1830-luvulta alkaen kaupan ja merenkulun laajenemisen seurauksena.²¹

Vuosina 1854–56 käyty Krimin sota katkaisi pariksi vuodeksi kaupan maitten välillä. Uutisvälitystä se ei kuitenkaan ehkäissyt. Jo kesällä 1854 *The Times* oli tuominut brittien hyökkäykset Suomen kimppuun, joka oli vanha arvostettu kauppakumppani, ja ennen joulua 1854 *Suometar* -lehti tiesi kertoa hyvästä kohtelusta, jota Britanniaan Bomarsundin linnoituksesta sotavankeina syksyllä 1854 tuodut 326 suomalaista saivat osakseen Lewesin kaupungissa Sussexissa. Myöhemmin lehti raportoi kaupungin järjestämistä komeista jäähyväisistä, kun suomalaisvankien kotimatka alkoi.²²

Krimin sodan aikaiset vihollisuudet eivät vähentäneet suomalaisten kiinnostusta Britanniaa kohtaan, koska se oli osoittanut v. 1851 Lontoossa pidetyssä ensimmäisessä maailmannäyttelyssä ylivertaisen kehitystasonsa muihin maihin verrattuna. Peter Malmin ja Henrik Borgströmin pojat täydensivät opintojaan Britanniassa, ja v. 1862 Lontoossa oleskeli Uudestakaarlepyystä kotoisin ollut mekaanikko Johan Granroth. Hän oli ehkä Lontoon maailmannäyttelyssä sa-

mana vuonna vierailleen Zachris Topeliuksen mainitsema pohjalaispoika, joka työskenteli palkatta lontoolaisessa konepajassa tutkien uusia keksintöjä, ja elätti itsensä vapaa-aikana tehdyillä urakoilla. Lars Krogius nuorempi puolestaan tutustui v. 1880 alkaen laivaukseen ja huolintaan.²³ W.R. Mead onkin laskenut, että *Kansallinen elämäkerrasto* mainitsee noin 80 Suomen historian merkkihenkilöä, jotka olivat hakenneet 1800-luvulla tietoa Britanniasta, alkaen lääketieteestä, karjataloudesta ja teknikasta aina eläinsuojeluun, vankeinhoitoon ja kotitalouteen asti.²⁴

”Merelt se on ko raha tule” – merimiesten määrä kasvaa 1850-luvulta alkaen

Suurin osa 1800-luvun jälkipuoliskolla Britanniaan saapuneista suomalaisista oli silti edelleen merimiehiä.²⁵ Merenkulusta oli tullut kasvuala, sillä jo 1830-luvulta suomalaiset alukset muodostivat valtaosan Venäjän kauppalaivastosta.²⁶ Suomen talouselämän ja puutavarateollisuuden kehittyessä maiden välinen kauppakin kasvoi, ja v. 1856 alkaen Britannia oli pysyvästi Suomen tärkeimpiä vientimaita.²⁷ Lisäksi kansainväliset rahtimarkkinat laajenivat.²⁸ 1860-luvun puoliväliin mennessä merenkulusta olikin tullut maanviljelyksen jälkeen Suomen tärkeimpiä elinkeinoja.²⁹ Erityisesti Ahvenanmaalla, Raumalla ja Uudessakaupungissa ”retaritoiminta” oli merkittävä tulolähde – uusikaupunkilaiset uskoivat, että ”Maakrapu köyhty mut merelt se on ko raha tule.”³⁰

Merimiesten määrä, joka v. 1853 ylitti 6 200, kasvoi jopa noin 15 000 mieheen ennen ensimmäistä maailmansotaa.³¹ Heistä arviolta puolet purjehti ulkomaalaisilla laivoilla, joissa palkat olivat huomattavasti korkeampia kuin suomalaisilla aluksilla.³²

Merimiehet olivat Britannian suomalaisten suuri enemmistö pari sataa vuotta aina 1950-luvulle. He olivat usein kotoisin Ahvenanmaalta tai Suomen rannikkokaupungeista. Ahvenanmaalaiset merikapteenit kävivät Englannissa potretissa 1870-luvulla. – Kuva: Kähre & Kähre ”Den åländska segelsjöfartens historia”.

Siksi suomalaisia merimiehiä näkyi usein Pohjanmeren satamissa ja varsinkin Hullissa, joka oli Britannian ja Itämeren välisen laivaliikenteen pääsatama. Kansainväliset kaukorahdinpurjehtijoiden pääsatamat sijaitsivat myös Brittein saarilla, joten melkoinen osa suomalaisista merimiehistä piti tukikohtinaan Atlantille johtavaa Cardiffia ja Lontoota, jossa 1880-luvulla oleskeli jatkuvasti toistasataa suomalaista, ja jossa oli myös viisi suomalaisten merimiesasuntoa, boarding housia.³³

Merimiehet saattoivat tuoda myös suomalaisen perheensä pysyvästi Britanniaan.

Lontoon ensimmäinen merimiesten ja siirtokunnan oma rakennus oli vaatimaton aaltopellistä v. 1894 rakennettu ”peltikirkko”. Kuva noin vuodelta 1901. – Kuva: Suomen Merimieskirkko ry.

Hullissa koivistolainen Matti Tiltti eli Mattson piti perheineen v. 1897 alkaen suomalaista merimieskotia, ja South Shieldissä asui ainakin vuodesta 1891 alkaen uusikaupunkilainen merimies Gustaf Helmroos, vaimonsa Kristiina Eufrosyne os. Raumolin ja heidän tyttärensä Sigrid Elfrida. Cardiffin suomalaisyhteisöön kuului vuonna 1897 mm. laivatimpuri Frans Mikael Bergelin Raahesta, sekä hänen poikansa Johan Emilin kummeina mainitut majatalonisäntä Jaakko Nisumaa ja vaimonsa Kaisa, neito Olga Nisumaa sekä neito Maria Ahvalampi. Lontoossa asuivat samoihin aikoihin oululainen ”katteini” Hans Johan Dahlberg rouvansa Marian kanssa, joille syntyi siellä kaksi tytärtäkin.³⁴ Siten ainakin Koillis-Englantiin, Cardiffiin ja Lontooseen oli ennen ensimmäistä maailmansotaa muodostunut selvä paikallinen suomalaisyhteisö.³⁵

Koska Britanniassa tukikohtaa pitävien suomalaisten merimiesten määrä kasvoi ripeästi, Suomesta lähetettiin v. 1880 pastori Elis Bergroth auttamaan heitä niin hengellisissä kuin maallisissakin ongelmissa. Bergroth toimi ensin Englannin itärannikolla sijaitsevassa Grimsbyssä, jos-

ta käsin hän vieraili Hullissa, Lontoossa ja Liverpoolissa. Hulliin suomalaiset saivat oman lukusalin jo v. 1884 ja oman huoneiston kirkkosaleineen kolme vuotta myöhemmin.³⁶ Bergrothin muutti itse Lontooseen jo pari vuotta maahan saapumisensa jälkeen, ja ensimmäinen suomalaiskirkko avattiin siellä v. 1894. Liverpool sai oman merimiesaseman v. 1900 ja Cardiff ensimmäisen maailmansodan aikana.

Lontoon siirtokunnan uusia tulokkaita

1800-luvun lopulla yhteydet Britanniaan lisääntyivät linjalaivaliikenteen ja rautatieyhteyksien kehittyessä. Samaan aikaan Suur-Lontoosta oli kehittynyt noin viisi ja puoli miljoonaa ihmistä käsittävä markkina-alue, joka tarjosi elämisen mahdollisuudet entistä useammantyyppisille suomalaisillekin. Siten Lontoon pysyvä siirtokunta alkoi muistuttaa yhä useammassa suhteessa Britannian 2000-luvun alun suomalaisyhteisöä pienoiskoossa.

Merimiesten ja heidän pastoreidensa lisäksi siellä asui nimittäin jo ennen vuosi-

Edvard Westermarck 1862-1939

Edvard Westermarck⁴³ oli jo opiskeluaikana lupaava tiedemies ja lähti Englantiin lukuvuodeksi 1887–88 kerätäkseen aineistoa väitöskirjaa varten. Westermarck palasi Lontooseen syksyllä 1890 ja laajensi Suomessa julkaistun väitöskirjansa avioliiton alkuperästä teokseksi *The History of Human Marriage*, joka julkaistiin Englannissa v. 1891 ja käännettiin ruotsiksi, saksaksi, ranskaksi, italiaksi, espanjaksi, venäjäksi ja japaniksi. Westermarckin toinen suurteos, *The Origin and Development of the Moral Ideas*, ilmestyi vv. 1906–08.

Kansainvälisen akateemisen uran aloitti v. 1903 London School of Economic and Political Sciences'ssa pidetty luentosarja, ja vv. 1907-30 Westermarck toimi siellä sosiologian professorina. Keskittämällä Lontoon luennot kesälukukausiin Westermarck pystyi jatkamaan akateemista uraa myös Suomessa. Hän toimi Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian professorina v. 1906 alkaen, ja v. 1918 hänestä tuli Åbo Akademin ensimmäinen rehtori. Lisäksi Westermarck jatkoi v. 1898 aloittamiaan kenttätutkimuksia Marokossa, jossa hänen tukikohtansa oli oma merenrantahuvila.

Westermarck oli osallistunut aktiivisesti ylioppilaselämään, ja 1899 helmikuun ma-

nifestin jälkeen hän keräsi Britanniassa nimiä adressiin, jossa Euroopan johtavat kulttuurihenkilöt protestoivat Suomen venäläistämistä vastaan. Ensimmäisen maailmansodan aikana hän kuului myös pienen sisäpiiriin, joka valmisteli Suomen irtottamista Venäjästä hankkimalla nuorisolle sotilaskoulutusta Saksassa.

Edvard Westermarck asui aluksi Lontoossa ja v. 1911 alkaen Box Hillissä, Surreyssä. Hän ei mennyt koskaan naimisiin ja kuoli Suomessa syksyllä 1939. – Kuva: Åbo Akademis bildsamlingar.

sadan vaihdetta suomalaisia käsityöläisiä,³⁷ joista Karl (Charles) Hellman työskenteli räätälinä Savile Row'n varrella olevassa herrain pukimossa.³⁸ Liikemiehiin kuuluivat Matti Ingman, Clarkson & Co -laivausliikkeen Suomen osaston johtaja,³⁹ raumalainen merikapteeni O.W. Lundén, joka toimi meklariliike Andorsen, Becker & Co:n agenttina,⁴⁰ sekä raahelainen kauppias Uno Elis Isidor Stenlund.⁴¹ 1900-luvun alussa saapui myös tiedemiehiä. Helsinkiläinen sosiaaliantropologi Edvard Westermarck ja viipurilainen taidehistorioitsija Tancred Bo-

renius tulivat luomaan uraa Britanniassa. Westermarckin oppilaana saapui vaimoineen myös Rudolf Holsti, tuleva ulkoministeri ja diplomaatti, joka teki väitöskirjaa ja oli kiinnitetty Helsingin Sanomien ensimmäiseksi Lontoon-kirjeenvaihtajaksi.⁴²

Monet edellämainituista olivat tulleet perheineen, joten rouva Hellin Holstin lisäksi kaupungissa asuivat myös mm. rouvat Anna-Maria Borenius, Fanny Lundén ja Eva Maria Ingman lapsineen. Mutta 1910-luvulla siellä asui myös iäkkäitä yksineläjiä, kuten taidemaalari neiti Hilda

Tancred Borenius 1885-1948

Tancred Borenius⁴⁴ syntyi viipurilaiseen kulttuurikotiin ja sai mahdollisuuden tutustua jo hyvin nuorena Euroopan merkittäviin taidekokoelmiin. Helsingin yliopistossa Borenius sai myös poikkeuksellisen perusteellisen koulutuksen taidehistorian tutkimukseen.

Borenius muutti perheineen pysyvästi Lontooseen v. 1909. Hänen väitöskirjansa, *Painters of Vicenza*, oli julkaistu samana vuonna Lontoossa ja saanut loistavat arvostelut avaten Boreniukselle ovet Lontoon taidepiireihin. Borenius nimitettiin taidehistorian dosentiksi Lontoon University Collegeen v. 1914 ja Lontoon yliopiston taidehistorian professoriksi v. 1922. Hän toimi myös Sothebyn taidehuutokauppakamarin asiantuntijana.

Mayfairissa asunut Borenius oli Lontoon taide-, kulttuuri- ja seurapiirien kiintotähtiä 1920- ja 30-luvuilla. Hän kävi säännöllisesti iltapäiväteellä kuningatar Maryn luona, ja tutustui Winston Churchilliin Välimeren-risteilyllä. Borenius mainitaan monien englantilaisten kulttuurihenkilöiden muistelmissa, ja hän lienee ainoa suomalainen, josta *Punch*-lehti on julkaissut pilapiirroksen. High society elämäntyylistään huolimatta Borenius julkaisi arvostettuja tutkimuksia ja toimi alan johtavia aikakauslehtien, *Apollon* ja *Burlington Magazinen*, päätoimittajana.

Borenius säilytti Suomen kansalaisuuden, vaikka se näytti v. 1916 estäneen häntä

saamasta National Galleryn johtajan paikkaa. Toisen sortokauden aikana hän organisoï sekä Englannin että Italian parlamentin jäsenten vastalauseaddressit Suomen puolesta ja toimi sihteerinä delegaatiossa, joka pyrki saamaan länsivaltojen tunnustuksen Suomen itsenäisyydelle. Talvisodan aikana Borenius oli Finland Fund -rahaston kantavia voimia ja julkaisi syksyllä 1940 Mannerheimin elämäkerran englanniksi. Hän avusti BBC:n suomenkielisiä lähetyksiä mutta sanoutui välittömästi irti sen jälkeen, kun Englanti oli julistanut sodan Suomelle v. 1941. Borenius kuoli Englannissa v. 1948. – Kuva: The National Portrait Gallery, Lontoo.

Olsoni sekä neiti Anna Molander, joka oli kansakoulunopettaja.⁴⁵

Holstin lisäksi 1910-luvun Lontoossa toimi myös ainakin pari muuta suomalaista kirjeenvaihtajaa. Vuodesta 1906 lähtien Lontoossa asunut K.E. Primus-Nyman avusti säännöllisesti Turun Sanomia, Hufvudstadsbadetia ja Nya Presseniä. Pari vuotta myöhemmin saapunut Lontoon merimieskirkon pastori Sigfrid Sirenus puo-

lestaan lähetti neljän vuoden aikana Uudelle Suomettarelle puolentoistasataa artikkelia ja uutisraporttia ja kirjoitti myös yhteisartikkeleita Aamulehdelle, Uudelle Auralle ja Viipurille. Innokkaimmin kynään tarttui kenties kuitenkin opintojaan rahoittanut Holsti, joka lähetti Helsingin Sanomille puolentoista vuoden aikana parisataa artikkelia, uutista ja uutissähköttä. Lisäksi hän kirjoitteli Lontoosta ahkerasti myös